

Вовковінська Ю. В., магістрант спеціальності «Соціальна педагогіка», НУБіП України, (м. Київ); Кубіцький С. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті, НУБіП України, (м. Київ)

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВПЛИВ ПРИ ВИБОРІ ПРОФЕСІЇ СЕРЕД ВИПУСКНИКІВ ЗОШ

Розглядаються категорії «мотиваційні чинники», «професійне становлення» та проблема готовності молоді до вибору професії. Підкреслюється значення роботи соціального педагога при роботі з випускниками шкіл.

Рассматриваются категории «мотивационные факторы», «профессиональное становление» и проблема готовности молодых людей к выбору профессии. Подчеркивается значение работы социального педагога при работе с выпускниками школ.

Categories are examined vocational «motivational factors», «professional becoming» and problem of readiness young to the choice professions. The value of work of social teacher is underlined during work with the graduating students of schools.

Постановка проблеми. Завершальним етапом психологічної та практичної підготовки учнів до трудової діяльності є їх правильна професійна орієнтація. Значний вплив на вибір професії має профорієнтаційна робота з боку батьків, однолітків, соціального педагога школи та особистісних мотиваційних чинників. У випадку недопрацювань з боку вище перелічених інститутів соціалізації особистість здійснює, як правило, помилковий вибір професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотиваційному аспекту навчання уже порівняно давно приділяли велику увагу в педагогічній і психологічній літературі (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, Л.І.Божович, О.Г.Ковальов, Г.С.Костюк, В.С.Мерлін, В.О.Сухомлинський, М.І.Алексеева, І.О.Синиця та ін.).

Виходячи з цього **метою** нашої статті є розгляд поняття «мотиваційні чинники» та їх вплив на вибір професії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність системи освіти значною мірою залежить від наявності кваліфікованих педагогічних кадрів. Проблема професійної орієнтації молоді, в тому числі і учнів загальноосвітніх навчальних закладів, різко поглиблюється. Одним з головних кроків в житті кожної молодої людини є вибір професії. Від правильного вирішення питання «Ким бути?» - багато в чому залежить вся подальша доля людини. Якщо підліток вибирає професію випадково, то це потім викликає небажані наслідки для нього. Необґрунтований вибір професії може

поставити людину перед фактом, що у неї відсутні передумови до виконання трудових функцій за обраною професією. Наслідком цього може бути низька продуктивність праці, помилки і брак у роботі. А це, в свою чергу, викликає незадоволення обраною професією і починає пригнічуючи діяти на людину, що може призвести до психічних розладів. Але невдалий вибір професії стосується не тільки самої особи - це має велике значення і для суспільства. Вимушена зміна професії через помилку при її виборі, необхідність у переучуванні та перекваліфікації потребують певних витрат та відволікають працездатну людину від участі у суспільному виробництві. Внаслідок цього суспільство зазнає відчутних матеріальних втрат [1].

Мотиваційні фактори при виборі професії – це стимули, заради яких людина готова докласти свої зусилля, це те на що орієнтується молода людина при виборі тієї або іншої професії: суспільно соціальна значимість даної професії, престиж, заробіток. Що хоче отримати студент від вищої освіти, яких життєвих цілей досягти, які якості сучасного фахівця в собі сформувати і які цінності в його житті відіграють головну роль.

Проаналізуємо у зв'язку з цим мотиваційні чинники вступу до ВНЗ в історичному аспекті. Серед мотиваційних чинників навчання в 20-40 рр. минулого століття виділялися потяг молоді до знань, культурних цінностей, інтерес до навчання як такої. У ці роки молодь йшла до ВНЗ за світлом високих знань. 50-60 рр. – це епоха тотальної індустріалізації, яка повинна була

сприяти переходу країни в новий якісний стан, що базується на технорозумі. Фізика виходить на гребінь значущості, престижу. У 70-80 рр. престижність стала розумітися все більш формально – як мода [3].

Аналіз даних тих років показує значні зміни в мотиваційних факторах вступу до ВНЗ, а також розширення спектру самих мотивів. Соціологами зазначено, що в 1961 р. було виявлено 10 мотивів, а в 1994 р. – вже 82 мотиви. У 60-ті роки, ведучим був мотив отримання професії. Слабо мотивувався особистісний розвиток майбутнього фахівця, бо радянська вища школа розвивалася, перш за все, як «кузня кадрів» для народного господарства. Домінуючим мотивом привабливості майбутньої, зокрема, інженерної діяльності у відповідях першокурсників 70-х років виступав інтерес до безпосередньої участі у розвитку науково-технічного прогресу (близько 50% всіх першокурсників).

Ще в 50-ті рр. фахівець з вищою освітою отримував удвічі більше за недипломованих працівників, а в 70-ті роки ця пропорція змінилася на протилежну і розрив став наростати. У 80-ті рр. високо цінувалася можливість займатися цікавою, змістовною роботою і повністю застосовувати свої здібності, а також можливість завойовувати повагу в колективі. Творчий зміст праці і хороший заробіток цінувалися менше. Можливо, це було пов'язано з тим, що отримати і реалізувати все це було досить складно [2].

На переломному етапі історії нашої країни на початку 90-х рр. лідируючим мотивом стало бажання просто отримати диплом про закінчення ВНЗ: ВНЗ не давав необхідних знань для роботи, або вони були вже застарілими. На виробництві заново доводилося вчитися.

Вже в 1994 році структура мотивів досить суттєво змінюється. Провідними стають мотиви бути високоосвіченою, культурною людиною (58%), домогтися успіху в житті (54%), зробити кар'єру (37%), мати певний соціальний статус (20%). Хоча мотив отримання професії продовжує займати достатньо високе місце (41%), дослідження показують падіння цього показника.

З'явилися установки, породжені сучасною ситуацією: ставлення до еміграції, професійному статусу і кар'єрі, до

матеріального становища. Так з'явився і такий новий для нашої країни мотив, як можливість роботи за кордоном (18%). Соціологами відмічено, що «студенти-гумантарії з своїм навчанням пов'язують в основному мотиви отримання освіти, знань, розширення кругозору, саморозвитку. Студенти технічних спеціальностей – переважно отримання спеціальності та майбутні перспективи» [3].

Для більш детального аналізу зупинимось на характеристиці мотивів вибору професії, життєвих планах студентства, якостях фахівця з вищою освітою.

Висуваються такі критерії для докладної характеристики мотиваційної структури:

- 1) мотиви вибору професії;
- 2) задоволеність вибором професії;
- 3) обізнаність про майбутню професію;
- 4) бажання працювати надалі за фахом;
- 5) цілі майбутньої професійної діяльності;
- 6) вимоги до майбутньої роботи.

Дослідження, що проводилися у 60-ті рр. показали наступне. Масова орієнтація молоді на вищу освіту формує часто такий мотив надходження, як «в будь-який ВНЗ аби до ВНЗ». Як наслідок, 1/3 студентів при виборі ВНЗ не керуються мотивом інтересу до професії, а кожен десятий здійснив вибір випадково [2].

У 90-ті рр. ієрархія мотивів вибору істотно змінюється. Починають лідирувати економічні мотиви. Треба сказати, що прагнення стати багатим і процвітаючим у сучасної молоді дуже яскраво виражено. За останні 10-15 років сильно змінився перелік обраних професій школярами випускних класів. Пріоритет сьогодні віддається економічним та юридичним професіям, спеціальностям, що пов'язані з іноземними мовами.

Як у 60-ті рр., так і зараз відзначається стійке зниження числа студентів, які вважають обрану професію своїм покликанням (від молодших курсів до старших). Раніше причину цього бачили в усвідомленні реальних труднощів, які розбивають романтичні ілюзії, а також у нестачі практичного досвіду, який сіє невпевненість у своїх можливостях.

Чітке уявлення про різноманітні напрями майбутньої роботи і про рівень своєї підготовки до неї багато в чому

визначає стійкість мотивів студентів і ступінь їх реалізації. Очевидно, слід погодитися з Є.М. Прощіцькою, яка стверджує, що позначається і зміна соціального складу студентів: «з появою «комерційного» набору на вузівську лаву прийшли забезпечені, впевнені у правильності вибору спеціальності і відповідно йому своїх здібностей молоді люди» [4].

Якщо студенти добре обізнані про свою майбутню професію, значить, у своїх діях вони знають чого хочуть, якщо ні, то мотиви ще остаточно не сформовані або не націлені на професію. Які ж цілі майбутньої професійної діяльності є для студентів пріоритетними сьогодні? Зміни відбулися: на перше місце виступили мотиви заробітної плати та самореалізації. Аналогічні соціальні цінності вважав найважливішими Т. Парсонс – приватна власність і індивідуальна свобода [4].

Багато авторів стверджують, що переважання торгівельного, «лавочного» бізнесу над виробничим багато в чому пояснює відсутність у молоді інтересу до складних видів трудової діяльності, націленість на швидку і легку наживу. Нам же бачиться причина цього в труднощах виробничої діяльності. Непомірні податки непосильні і душать будь-яке виробництво, важко конкурувати з імпортом товаром, і як наслідок – фахівці виробничники виявляються не потрібними, а бути ними – не вигідно. Все це багато в чому пояснює спотворення цінностей та мотивів у сфері праці. Цікавими є мотиви, відмічені відомим ученим Гансом Сельє. Ось ті мотиви, під впливом яких людина, що володіє достатньою кваліфікацією, може домогтися успіху і процвітання на науковому терені:

- безмежна любов до Природи і Правди;
- захоплення красою закономірності;
- проста цікавість;
- бажання приносити користь;
- потреба у схваленні;
- ореол успіху [4].

І, нарешті, останнє по порядку, але не по важливості: боязнь нудьги ...

У даний час формується новий тип особистості, який за своїми рисами принципово відрізняється від типу особистості, вихованого в традиціях колективної моралі «радянської людини». Специфічні риси особистості нового типу:

готовність до ризику, особистісна відповідальність за свої вчинки, здатність розраховувати, перш за все, на свої сили, вміння пристосовуватися до економічної кон'юнктури. Статус підприємця стає все більш привабливим для значної частини підростаючого покоління.

Проте, керуватися лише одними мотивами, при виборі професії – неправильно. Обов'язково до цієї нелегкої справи повинен бути залучений шкільний соціальний педагог, від діяльності якого залежить не тільки майбутнє окремої людини, а й всієї країни.

Нами було проведено дослідження, яке показало, що помилковий вибір професії пов'язаний в основному з незнанням молоді суті обраної професії, її вимог, ступеню попиту на фахівців у тій чи іншій галузі. Тому до вибору професії випускниками обов'язково має залучатися соціальний педагог, його робота має спрямовуватися не лише на виявлення особистісних характеристик випускників, їх мотивів вибору професії, але і на допомогу при виборі освітньої установи.

Виходячи з цього, соціальний педагог з професійної орієнтації старшокласників має у своїй роботі користуватися такими компонентами профорієнтації як:

1. професійна діагностика;
2. професійне просвітництво;
3. групові та індивідуальні корекційно-розвиваючі заняття;
4. професійна консультація;
5. профорієнтаційний тренінг.

Дієва допомога в трудовому самовизначенні учнів, заснована на індивідуальному вивченні особистості.

Якщо говорити докладніше про компоненти профорієнтації, наприклад,

1. *професійну діагностику*, то для того, щоб учневі вибрати професію, йому необхідно розібратися в собі, зрозуміти, яка ж сфера професійної діяльності найбільш приваблива для нього. Крім того, для соціального педагога, який проводить профорієнтацію, важливо визначити мотиви вибору тієї чи іншої професії учнем. Саме для цього і призначена професійна діагностика. За допомогою різних діагностичних методик та тестів можна визначити інтереси і переваги учня, мотиви вибору ним тієї чи іншої професії, деякі особливості його характеру, які мають

Питання педагогіки

значення для вибору професії. Звичайно, отримані результати не можна вважати абсолютно вірними, однак вони можуть дати напрямки подальшої роботи з пошуку найбільш прийнятної професії;

2. *професійне просвітництво* – ознайомлення школярів з різними видами праці в суспільстві, різноманітністю і особливостями професій, тенденціями їх розвитку, потребами в кадрах господарства країни та конкретного регіону, особливостями працевлаштування та подальшого професійного зростання і т.д.;

3. *тренінгові заняття* призначені для розширення знань учнів про професії, для інформаційної та психологічної підготовки їх до вступних іспитів та проходження співбесіди при прийомі на роботу, для усвідомлення учнями можливих перешкод на шляху до професійних досягнень, для навчання учнів аргументованого відстоювання свого професійного вибору перед батьками (товаришами, вчителями тощо), для активізації планування професійної і життєвої перспективи;

4. *професійна консультація* – дієва допомога в трудовому самовизначенні учнів, заснована на індивідуальному вивченні особистості. На певному етапі професійного самовизначення учням необхідно отримати від компетентної особи консультацію. У ході профконсультації учні можуть отримати інформацію про виробничі, соціальні і матеріальні умови, в яких вони будуть перебувати при виборі відповідної професії.

Висновки. Таким чином, роль мотиваційних чинників вибору професії у школярів полягає в тому, що вони спонукають школярів до активності та діяльності, пов'язаної з прагненням задовольнити певні потреби, в даному випадку, до правильного і свідомого вибору професії. Проте, керуючись мотиваційними чинниками не завжди можна вірно визначитись у професійному шляху, до цього вибору обов'язково має бути причетний соціальний педагог, в обов'язки якого входить проконсультувати, продіагностувати, дослідити вміння та навички і спрямувати їх у правильне русло.

Література

1. Божович Л. І. Вибрані психологічні праці. Проблеми формування особистості / Л. І. Божович. – М.: Просвещение, 1995. – 212 с.
2. Божович Л. І. Вивчення мотивації поведінки дітей та підлітків / Л. І. Божович. – М.: Просвещение, 1972. – 336с.
3. Болотова Є. Л. Профільне навчання в старшій школі / Є. Л. Болотова. – М.: Просвещение, 1996. – 264с.
4. Проціцька Є. М. У пошуках себе: особистість і її самосвідомість / Є.М. Проціцька. – М.: Просвещение, 1984. – 672с.